

**Wpływ zmiany
okoliczności na
zobowiązania.
Klauzula rebus
sic stantibus**

Wstęp

1. Oddawana do rąk czytelnika praca nawiązuje do wcześniejszych opracowań autora, w szczególności do opracowania „Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania (na tle prawa niektórych państw obcych)” z 1992 r. Ukazało się ono niedługo po wejściu w życie art. 357¹ KC. W przyszłym roku (2015) minie 25 lat od tej zasadniczej zmiany stanu prawnego w Polsce w odniesieniu do regulacji wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania. W okresie tym zgłoszonych zostało wiele interesujących i niezmiernie ważnych wypowiedzi doktryny i judykatury. Także sądy wielokrotnie miały możliwość oparcia na art. 357¹ KC swoich rozstrzygnięć. Część z nich okazała się trafna, niektóre spotkały się z ostrą reakcją ze strony doktryny, co spowodowało późniejszą zmianę linii orzeczniczej. Nie sprawdziło się jednak oczekiwanie, że z biegiem lat problemów tego typu będzie coraz mniej, w związku z wypracowaniem przez doktrynę i judykaturę względnie jednolitego stanowiska. To samo powiedzieć można o oczekiwaniach dotyczących stosowania umownych klauzul adaptacyjnych. Jedno jest jednak pewne – uregulowanie klauzuli *rebus sic stantibus* jest bardzo potrzebne w nowoczesnym systemie prawnym.

Wiele dyskusyjnych kwestii nie doczekało się jednak zadowalającego rozwiązania. Pojawiły się też nowe, o znacznej doniosłości praktycznej, problemy interpretacyjne i legislacyjne. W związku z tym wydaje się w pełni celowe i uzasadnione przedstawienie w jednym opracowaniu monograficznym szerokiego, kompleksowego ujęcia zagadnień składających się na tę skomplikowaną i budzącą liczne polemiki i kontrowersje problematykę.

Wciąż aktualne pozostaje stwierdzenie, że zagadnienie wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania od dawna było i jest nadal przedmiotem licznych kontrowersji. Nie jest kwestionowana prawdziwość twierdzenia, że w okresie dzielącym powstanie zobowiązania i jego wykonanie nastąpić może w sposób nieoczekiwany nadzwyczajna, głęboka, a nawet radykalna zmiana stosunków wywołująca ten skutek, że spełnienie świadczenia staje się bardzo utrudnione, grożące jednej ze stron rażąco stratą lub wręcz nieracjonalne z ekonomicznego punktu widzenia. Dyskusja nadal koncentruje się wokół zagadnienia, czy tego typu zmiana stosunków może uzasadniać żądanie przystosowania lub rozwiązania zobowiązania. W przypadku zaś odpowiedzi pozytywnej na to pytanie, wokół kwestii, jakie powinno być rozstrzygnięcie omawianego zagadnienia w płaszczyźnie regulacji prawnych, w jaki sposób i w jakim zakresie na gruncie prawnym wpływ zmiany stosunków na zobowiązania może i powinien być uwzględniany.

Podstawowy problem dotyczy konieczności harmonizowania regulacji prawnych wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania z podstawową zasadą prawa zobowiązań *pacta sunt servanda*, uznawaną powszechnie za gwarancję stabilizacji sytuacji prawnej stron i pewności obrotu cywilnoprawnego. Zagadnienie to

budzi nadal znaczne kontrowersje. Stanowisko doktryny wydaje się ewoluować. W miejsce tradycyjnego, konserwatywnego postrzegania klauzuli *rebus sic stantibus* jako zaprzeczenia zasady *pacta sunt servanda*, liczne wypowiedzi wskazują na szczególnie w ujęciu funkcjonalnym charakter tej relacji. Wskazuje się w szczególności, że klauzula *rebus sic stantibus* uzupełnia zasadę *pacta sunt servanda*, wspomaga ją. Obie instytucje pozwalają na ustalenie, co było właściwą treścią *pactum*. Ogromna dynamika zmian społecznych, politycznych i gospodarczych we współczesnym świecie sprawia bowiem, że znaczna część powiązań obligacyjnych – w szczególności długoterminowych – nie powstałaby lub została „zerwana” w przypadku ścisłego obowiązywania zasady bezwzględnego związania stron postanowieniami stosunku obligacyjnego. Odpowiedzią praktyki kontraktowej i doktryny na wyzwania naszych czasów jest koncepcja umów rozwijających się, umów ewoluujących. W doktrynie prezentowany jest też pogląd, zgodnie z którym zasada *pacta sunt servanda* funkcjonuje z zastrzeżeniem ustawowej klauzuli *rebus sic stantibus*. Są to zasady komplementarne, które uzupełniając się wzajemnie, tworzą podstawy spójnego, kompleksowego mechanizmu usprawniającego funkcjonowanie obrotu kontraktowego we współczesnym klimacie gospodarczym i społecznym.

2. Problem wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania był i jest nadal żywo dyskutowany w judykaturze i piśmiennictwie obcym (np. ewolucja poglądów doktryny i judykatury w prawie francuskim). Dyskusje te dostarczały i dalej współcześnie dostarczają szeregu istotnych argumentów dla budowania koncepcji teoretycznych i rozwiązań legislacyjnych w prawie polskim.

Regulacje wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania przeszły w Polsce ogromną ewolucję. W okresie międzywojennym, z uwagi na konieczność unifikacji prawa cywilnego oraz stworzenia jednolitej praktyki orzecznictwa, ustawodawca zdecydował się na rozwiązanie (wyjątkowe w owych czasach) w postaci uregulowania klauzuli *rebus sic stantibus* w formie zasady ogólnej wyrażonej *expressis verbis* w Kodeksie zobowiązań z 1933 r. (art. 269). Przepis ten odegrał znaczną rolę w zakresie stabilizowania powiązań prawnych stron różnych stosunków zobowiązaniowych w okresie przed i po II wojnie światowej.

W PRL ustawodawca początkowo wyłączył stosowanie art. 269 KZ (dekret z 27.7.1949 r. o zaciąganiu nowych i określaniu wysokości nieumorzonych zobowiązań pieniężnych¹), a następnie zrezygnował w ogóle z jego odpowiednika w Kodeksie cywilnym. Ten stan prawny uznawano dość powszechnie za regres w stosunku do uregulowania wcześniejszego. Luki powstałej po rezygnacji z wprowadzenia do Kodeksu cywilnego odpowiednika art. 269 KZ nie udało się wypełnić ani orzecznictwu sądowemu, ani praktyce kontraktowej (umowne klauzule adaptacyjne). Także doktryna nie wypracowała przekonującej koncepcji uwzględniania wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania na podstawie Kodeksu cywilnego.

Dokonana ustawą z 28.7.1990 r. nowelizacja Kodeksu cywilnego² w odniesieniu do regulacji wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania była zatem

¹ Dz.U. Nr 45, poz. 332 ze zm.

² Dz.U. Nr 55, poz. 321 ze zm.

w pełni uzasadniona i konieczna. Nie spełniła ona jednak wszystkich związanych z nią oczekiwań. Pole zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus* (art. 357¹ KC) zostało nadmiernie (co jest wyraźnie widoczne z perspektywy wieloletniej praktyki stosowania tego przepisu) ograniczone przez przyjęcie przesłanki nadzwyczajnej zmiany stosunków. Poważne wątpliwości budziła także od początku rezygnacja z regulacji skłaniających strony do renegotjowania postanowień łączących je stosunków, przed wystąpieniem z powództwem do sądu.

O ile w latach 90. uregulowanie art. 357¹ KC wciąż można było uznawać za nowoczesne, przełamujące (podobnie jak wcześniejsze uregulowanie art. 269 KZ) tradycyjne, mocno konserwatywne podejście, charakterystyczne dla wielkich kodyfikacji prawa cywilnego, o tyle współcześnie walor ten przestał być już taki oczywisty³. Stało się tak na skutek dokonujących się przeobrażeń współczesnych stosunków społecznych i gospodarczych. Przeobrażenia te wywołały w pierwszym rzędzie reakcję międzynarodowej praktyki obrotu kontraktowego (klauzule *force majeure* i klauzule *hardship*). Do tych rozwiązań wypracowanych przez praktykę dołączyły rozwiązania prawa modelowego (np. Konwencji Wiedeńskiej, Zasad Międzynarodowych Kontraktów Handlowych UNIDROIT, PECL i DCFR). Można powiedzieć, że tak jak zmieniały się współczesne stosunki społeczne i gospodarcze, tak ewoluowały proponowane rozwiązania ich wpływu na zobowiązania. W świetle zaproponowanych w tych dokumentach modeli uregulowania klauzuli *rebus sic stantibus*, regulacja polska wydaje się przestarzała, a jej konserwatywna wykładnia, proponowana przez część przedstawicieli doktryny i w niektórych orzeczeniach sądowych, znacznie redukuje jej przydatność ocenianą z punktu widzenia potrzeb polskiego obrotu kontraktowego. Z całą pewnością nie można uznać art. 357¹ KC za uregulowanie w pełni nowoczesne i lokujące rozwiązanie polskie w czołówce systemów prawnych regulujących wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania. Na tym tle dość wyraźnie rysuje się kwestia zmian legislacyjnych w zakresie uregulowania wpływu zmian okoliczności na zobowiązania w prawie polskim.

W okresie obowiązywania art. 357¹ KC pojawiło się wiele nowych problemów związanych ze stosowaniem uregulowania klauzuli *rebus sic stantibus*. Chodzi w szczególności o takie pola zastosowania klauzuli, jak rozwiązywanie sporów na tle umów opcji walutowych. Najważniejszą kwestią jest jednak zastosowanie klauzuli w zakresie sporów powstałych na tle wykonywania umów w ramach stosunków gospodarczych. Chodzi w szczególności o dopuszczalność rozstrzygnięcia przez sądy żądań zgłaszanych przez strony dotknięte zmianą stosunków i wykonujących umowy w dalszym ciągu, zgodnie z ich pierwotną treścią. Przyjmowana niekiedy interpretacja może doprowadzić do prawie zupełnego wyeliminowania zastosowania art. 357¹ KC w odniesieniu do rozwiązywania takich sporów. Istotne znaczenie ma także określenie terminu, w jakim może zostać zgłoszone powództwo obejmujące żądanie z art. 357¹ KC. W praktyce niezmiernie ważny okazał się też problem dopuszczalności stosowania art. 357¹ KC do umów zawieranych w trybie zamówień publicznych, relacji tego przepisu do uregulowań szczegółowych (art. 629 i 632 § 2 KC, art. 144 PrZamPubl). Niniejsza praca spełni swoje zadanie, jeżeli przynajmniej częściowo przyczyni się do wyja-

³ Por. G. Górczyński, Regulacja wpływu zmiany okoliczności, s. 136.

śnienia tych zagadnień, które w dotychczasowym polskim piśmiennictwie prawniczym i judykaturze nie zostały w sposób zadowalający rozstrzygnięte.

3. Głównym celem niniejszej pracy jest kompleksowa analiza uregulowania wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania w obowiązującym prawie polskim. Zagadnienie to przedstawiane jest z różnych punktów widzenia – teoretycznego, prawnoporównawczego i dogmatycznego. Występujące w pracy pewne powtórzenia wydają się więc w jakimś stopniu nieuniknione. Rozważania prawnoporównawcze, choć trudno negować ich walor poznawczy, straciły nieco na znaczeniu w związku z rozwojem międzynarodowej praktyki kontraktowej i nowoczesnych rozwiązań prawa modelowego. Niezmiernie istotne i nadal przydatne są natomiast argumenty używane w dyskusjach poświęconych koncepcjom teoretycznym i rozwiązaniom judykatury państw obcych. Zachowują one w znacznym stopniu aktualność. Regulacje wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania występują, choć w różnym zakresie i w różnych ujęciach, w większości współczesnych systemów prawnych. Orzecznictwo i doktryna napotyka tam z reguły te same lub podobne problemy. Proponowane ujęcie omawianej problematyki umożliwia zatem pogłębioną ocenę i lepsze zrozumienie rozwiązań w prawie polskim, pozwala zweryfikować trafność przyjętych rozwiązań szczegółowych. Rozwiązania przyjęte w prawie obcym i praktyce kontraktowej międzynarodowego obrotu gospodarczego pozwalają ponadto na określenie współczesnych tendencji rozwojowych w odniesieniu do regulacji wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania.

4. Praca składa się z trzech części poświęconych kolejno: kształtowaniu się koncepcji klauzuli *rebus sic stantibus* i modeli rozwiązań prawnych w prawie obcym i w prawie modelowym w rozwoju historycznym; uregulowaniu wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania w art. 357¹ KC oraz w (kodeksowych i pozakodeksowych) przepisach szczegółowych; modelom umownych klauzul adaptacyjnych. Wydaje się, że taki zakres poruszanych zagadnień w dostatecznym stopniu wyczerpuje problematykę wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania.

[Przejdź do księgarni →](#)

ksiegarnia.beck.pl